

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στὸ Ἰσλάμ*

Δημητρίου Ἀθανασίου**

Ἡ πίστη στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ἰσλαμικῆς πλευρᾶς ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη καὶ ἀναντίρρητη πραγματικότητα. Ἄλλωστε ἡ πίστη στοὺς Προφῆτες καὶ ἀγγελιοφόρους τοῦ Θεοῦ, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἀνήκει καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας (arkān al-īmān). Ο Προφήτης τοῦ Ἰσλάμ ἐπεσήμανε ὅτι ἀνάμεσα στὰ ἄρθρα τῆς ἰσλαμικῆς πίστεως εἶναι καὶ τὸ νὰ πιστεύεις στὰ βιβλία καὶ τοὺς Ἀποστόλους τοῦ Θεοῦ¹. Ὁ Μουσουλμάνος, ἂν ἐπιθυμῆ νὰ τηρεῖ τὴν πίστη του, ὀφείλει νὰ πιστεύει στὴν προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ ιδιότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅμως αὐτὴ ἡ πίστη ἐν πολλοῖς διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη χριστιανικὴ διδασκαλία. Παρακάτω θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ σκιαγραφήσουμε ὀρισμένα βασικὰ σημεῖα τῆς ἰσλαμικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, μὲ καταχρηστικὴ μᾶλλον χρῆση τοῦ ὄρου, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἐξετάσουμε τὴν «ἰσλαμικὴ χριστολογία».

Στὴν πραγματέυση αὐτὴ ἀπορρίπτεται ἐμπράκτως κάθε εἶδους καὶ μορφῆς ὀριενταλιστικὴ κατασκευὴ ἢ μέθοδος, μὲ αὐστηρὴ προσήλωσι στὶς πρωτογενεῖς πηγές τοῦ Ἰσλάμ. Ἔτσι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μέθοδο

* Σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸ Ἰσλάμ, βλ. G. Patronos, “Jesus as a Prophet of Islam”, μετάφρ. καὶ ἐπιμ. George C. Papademetriou, στό: *Two Traditions, One Space: Orthodox Christians and Muslims in Dialogue*, Boston, MA: Somerset Hall Press, 2011, 15-36· G. Parrinder, *Jesus in the Qur’an*, Oneworld, Oxford, UK 1995· O. Leirvik, *Images of Jesus Christ in Islam*, Continuum, London 2010, σσ. 19-35· J. Dudley Woodberry, “The Muslim Understanding of Jesus”, *Word & World*, 16, 2 (1996), σσ. 173-178.

** Ο Δημήτριος Ἀθανασίου εἶναι Διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας καὶ Θρησκευολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Muslim ibn al-Hajjaj, *Ṣaḥīḥ Muslim* (1), Tahqiq Abu Qatiba al-Fariaby, Dār Tayibatān, Riyadh 2006, σ. 23.

που ακολουθείται από αρκετούς δυτικούς μελετητές, ή παρούσα μελέτη δὲν βασίζεται σὲ δευτερογενεῖς πηγές (βιβλιογραφία εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν) καὶ συνεπῶς δὲν ἀποτελεῖ μία «ὀριενταλιστικοῦ τύπου» ἀνάλυση τῶν ἐν λόγῳ κειμένων, ἀλλὰ τὸναντίον προσεγγίζει τὸ ἐν λόγῳ θέμα ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, μέσα δηλαδή ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἰσλαμικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ Ἰσλάμ προσεγγίζεται μέσα ἀπὸ τὶς πηγές του (Κοράνιο, ἰσλαμικὴ παράδοση καὶ σχόλια τῶν Μουσουλμάνων λογίων), ἔτσι ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ θέση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ἰσλαμικὴ γραμματεία καὶ νὰ διαμορφωθεῖ ἡ ὀρθὴ εἰκόνα γιὰ τὸ πρόσωπό Του ἀπὸ ἰσλαμικῆς πλευρᾶς.

i. Ὁ Ἰησοῦς Ἀπόστολος, ἀγγελιοφόρος καὶ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (rasūl w'abd Allāh)

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, τὸ Ἰσλάμ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦ, τὸν γιὸ τῆς Μαριάμ (Īsā Ibn Maryam), Ἀπόστολο καὶ Προφήτη τοῦ Θεοῦ. Τὸ Κοράνιο διακηρύσσει μὲ ἔμφαση: «Ὁ Μεσσίας, ὁ γιὸς τῆς Μαριάμ, δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ ἓνας Ἀπόστολος. Τόσοι καὶ τόσοι Ἀπόστολοι πέρασαν πρὶν ἀπὸ αὐτὸν» [Κοράνιο 5, 75]. Ἀκόμη ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται στὸ Κοράνιο καὶ δοῦλος τοῦ Θεοῦ: «Ἐἶμαι στ' ἀλήθεια ἓνας δοῦλος τοῦ Allāh. Μοῦ ἔδωσε τὸ Βιβλίο [τὴν ἀποκάλυψη] καὶ μὲ ἔκανε Προφήτη» [Κοράνιο 19, 30].

Μὲ ἐφαλτήριο τὸ παραπάνω κορανικὸ χωρίο, ὁ σύγχρονος Μουσουλμάνος λόγιος Muḥammad Ibn al-'Uthaymin (1925-2001), σχολιάζοντας τὴ θέση τοῦ Ἰησοῦ στὸ Ἰσλάμ, ἐπισημαίνει ὅτι τὸ Κοράνιο ἀποκαλεῖ τὸν Χριστὸ «δοῦλο τοῦ Θεοῦ» ('abd Allāh) ὡς ἀπάντηση στοὺς Χριστιανούς (al-Naṣārā), οἱ ὁποῖοι τὸν ἀποδέχονται ὡς Θεό, ὅπως ἀντίστοιχα τὸν ἀποκαλεῖ Ἀπόστολο καὶ ἀγγελιοφόρο τοῦ Θεοῦ (rasūl Allāh) ὡς ἀπάντηση στοὺς Ἰουδαίους (al-Yahūd), οἱ ὁποῖοι ἀρνοῦνται τὴν προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ Του ιδιότητα².

2. M. Ibn Al-'Uthaymin, *Al-qawl al-mufid 'alāh kitāb al-tawhīd*, (1), Tahqiq Sulaymān Ibn 'Abd Allāh, Dār al-'Āṣima 1994, σσ. 68-69.

ii. Απόρριψη τῆς θεότητας τοῦ Ἰησοῦ

Παρά τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Ἰσλάμ ἀποδέχεται τὸ προφητικὸ ἀξίωμα τοῦ Ἰησοῦ, ἐντούτοις ἀρνεῖται μὲ κατηγορηματικὸ τρόπο θεμελιώδη δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴ θεότητά Του, τονίζοντας: «Βλασφημοῦν βέβαια ὅποιοι λένε, ὅτι “ὁ Allāh εἶναι ὁ Χριστός, ὁ γιὸς τῆς Μαριάμ”. Ὁ Χριστὸς εἶπε: “ὦ, τέκνα τοῦ Ἰσραήλ! Λατρεύετε τὸν Allāh, τὸν Κύριό μου καὶ Κύριο σας”» [Κοράνιο 5, 72]³. Κατὰ συνέπεια τὸ Ἰσλάμ ἀρνεῖται καὶ τὴ θεία ἐνανθρώπηση. Γιὰ τὴν ἰσλαμικὴ θρησκεία δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀνθρωπος ὁ Θεός, γιὰ δύο βασικοὺς λόγους: α) Δὲν καταγράφεται κάτι τέτοιο στὸν ἀποκεκαλυμμένο λόγο του, δηλαδὴ τὸ Κοράνιο καὶ τὴν προφητικὴ παράδοση. β) Κἀτι τέτοιο προσβάλλει τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ Θεοῦ⁴. Τὸ Ἰσλάμ ἀρνεῖται κατηγορηματικὰ κάθε φυσικὴ συγγένεια τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν κόσμον καὶ εἰδικὰ μὲ τὸν ἀνθρώπο⁵. Ὅπως ὀρθὰ ἐπισημαίνει ὁ ἰσλαμολόγος καὶ ὀριενταλιστῆς⁶ Kenneth Cragg (1913-2012), ὁ

3. Οἱ κορανικὲς ἀναφορὲς ποὺ ἀπορρίπτουν τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολλές. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι σὲ ἄλλῃ συνάφεια λέγεται χαρακτηριστικὰ: «Καὶ πρόσεξε, ὅταν ὁ Allāh θὰ πεῖ: «ὦ! Ἰησοῦ, γιὰ τῆς Μαριάμ! Μήπως εἶπες στοὺς ἀνθρώπους: ‘Λατρεύετε ἐμένα καὶ τὴ μητέρα μου ὡς Θεοὺς ἐκτὸς ἀπ’ τὸν Allāh;’ », “Δόξα σὲ Σένα!”, εἶπε ὁ Ἰησοῦς, “ποτὲ δὲν θὰ ἔλεγα ὅ,τι δὲν εἶχα δικαίωμα (νὰ πῶ). Ἀκόμα κι ἂν ἔλεγα τέτοιο πρᾶγμα, Ἐσὺ θὰ τὸ γνώριζες ἀμέσως...”» [Κοράνιο 5, 116]. Σημειωτέον ὅτι ὁ ὀριενταλιστῆς Sidney Griffith παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ κορανικὸ χωρίο κάνει ἔμμεση ἀναφορὰ στὸν ὄρο Θεοτόκος, τὸν ὁποῖο εἰσήγαγαν οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, μὲ ἀφορμὴ τὴ θεολογικὴ διαμάχη μὲ τοὺς Νεστοριανούς. Βλ. S. Griffith, *The Bible in Arabic: The Scripture of the “People of the Book” in the Language of Islam*, Princeton University Press, Princeton 2013, σσ. 35-36.

4. Μία ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῶν Μουσουλμάνων –ιδίως τῶν Ὀρθοδόξων– εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνθρωπος, καθὼς ἡ ἔννοια τῆς σαρκώσεως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ιδιότητα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ δυνατότητα τῆς σαρκώσεως ἀναιρεῖται μὲ βάση τὶς βεβαιωμένες ὀνομασίες καὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ὅπως: al-qāwī ἢ al-ʿaziz (ὁ Παντοδύναμος) al-muhīd (ἐκεῖνος ποὺ περικλείει τὰ πάντα καὶ τίποτε δὲν τὸν περικλείει), al-witr (ἐκεῖνος ποὺ ὁμοῖός του δὲν ὑπάρχει), ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες ὀνομασίες καὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖες ἀκυρώνουν κάθε ἀντίληψη περὶ θείας ἐνανθρωπήσεως· βλ. λ.χ. [Κοράνιο, 25:58, 18:49, 35:44, 42:11, 112:4, 19:91-92, 44:38, 50:38].

5. G. Sālim, *Maḥāwir al-Ilṭiqāʿ wa-Maḥāwir al-Ifṭirāq bayna al-Masīhiyyah wal-Islām*, Dār al-Ṭalīʿah lil-Ṭibāʿah w l-Nāshr, Bayrūt 2004, σσ. 241-243.

6. Ὁ ὄρος ὀριενταλιστῆς εἶναι ἀκαδημαϊκὸς ὄρος (Orientalist) καὶ ἀναφέρεται σὲ

Θεός στο Ίσλάμ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐμπλοκή του γενικὰ μὲ τὴ δημιουργία καὶ εἰδικώτερα μὲ τὸν ἄνθρωπο⁷. Γιὰ τὸ Ίσλάμ, ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει στὴ δημιουργία μὲ τὸν νόμο, τὴν καθοδήγηση, τὴν προτροπὴ καὶ τὴν κρίση του, ἀλλὰ ποτὲ μέσῳ τῆς ἐνσαρκώσεως⁸. Ἄλλωστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μουσουλμάνος λόγιος al-Qasim Ibrāhīm al-Rassī (;-860 μ.Χ.), ἡ θεία ἐνανθρώπηση ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὸ δόγμα τῆς ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου μονοθεϊσμοῦ (al-tawhīd), σύμφωνα μὲ τὸ Ίσλάμ⁹. Ὁ δὲ Μουσουλμάνος λόγιος Ibn Qayyim al-Jawziyya (1292-1350), στὸ πολεμικὸ του ἔργο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τίτλο: *Καθοδήγηση ὡς ἀπαντήσεις σὲ Χριστιανούς καὶ σὲ Ἰουδαίους*, ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι δὲν μποροῦν νὰ δεχθοῦν τὸν Θεὸ νὰ ἐγκαταλείπει τὸν θρόνο του καὶ νὰ εἰσέρχεται μέσα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, γινόμενος πραγματικὸς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαθέτει ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ιδιότητες καὶ ἐνέργειες¹⁰.

ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος διδάσκει, γράφει ἢ μελετᾷ σχετικὰ μὲ τὴν Ἀνατολή –καὶ αὐτὸ ἰσχύει εἴτε αὐτὸς εἶναι ἀνθρωπολόγος ἢ κοινωνιολόγος, εἴτε ἱστορικὸς ἢ φιλόσοφος–, ἀπὸ εἰδικὴ ἢ γενικὴ σκοπιὰ, καὶ αὐτὸ τὸ ὅποιο κάνει εἶναι Ὀριενταλισμός. Βλ. E. Said, *Ὀριενταλισμός*, μετάφρ. Φώτης Τερζάκης, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1996, σ. 12. Ἐπιπλέον ὁ ὅρος (*orientalism, orientalisme*) εἶναι κοινὸς στὴν ἀγγλικὴ καὶ τὴ γαλλικὴ γλῶσσα, σημαίνοντας κατὰ κύριο λόγο ἕναν συγκεκριμένο ἀκαδημαϊκὸ κλάδο. Ἐπιλέχθηκε ἡ ἀπόδοση αὐτοῦ τοῦ ὅρου στὰ ἑλληνικὰ ὡς Ὀριενταλισμός ἀντὶ τοῦ Ἀνατολισμός (ποὺ ἔχει ἤδη ἐγγραφῆ ὡς δόκιμος ὅρος) γιὰ δύο βασικοὺς λόγους: πρῶτον, χρειάστηκε μία διάκριση ὁρολογίας ἀνάμεσα στὸ ὄνομα τοῦ συγκεκριμένου ἀκαδημαϊκοῦ κλάδου καὶ τὴν περιγραφή ἑνὸς εὐρύτερου ἰδεολογικοῦ καὶ αἰσθητικοῦ φαινομένου (ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κλάδο) – γιὰ αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ χρῆση τοῦ ὅρου ἀπὸ τὸν Edward Said· δεύτερον, ἡ ἐνσωμάτωση στὰ ἑλληνικὰ ἑνὸς ξενότροπου ὅρου (ὅπως γιὰ παράδειγμα σοσιαλισμός, ἰμπεριαλισμός) ἐξυπηρετεῖ καλύτερα μία τέτοια χρῆση, ἐπειδὴ δίδει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν αἴσθηση τοῦ πραγματοποιημένου, τῆς ἀπολιθωμένης γλωσσικῆς σημασίας ποὺ ἀντιστέκεται στὴν οὐσιαστικὴ κατανόηση. Εὐκόλα τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ κάποιος ἐὰν σκεφθεῖ τὶς συνδηλώσεις ποὺ μεταφέρουν ἀντίστοιχα στὴν κοινὴ ἑλληνικὴ γλωσσικὴ χρῆση τους οἱ ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοὶ ἀνατολικὸς ἢ ὀριεντάλ. Χρησιμοποιεῖται ἐπομένως ὁ ὅρος καὶ οἱ ἐπιθετικὸς του μορφῆς ὀριενταλιστικὸς ἢ ὀριενταλικός, προκειμένου νὰ διαχωρισθεῖ αὐστηρὰ ἀπὸ τὶς ἰδεολογικὲς καὶ τὶς γεωγραφικὲς σημασίες. Βλ. E. Said, *Ὀριενταλισμός*, ὁ.π., σσ. 11-12.

7. K. Cragg, *Muhammad and the Christian: A Question of Response*, Darton, Longman & Todd, London 1984, σ. 137.

8. K. Cragg, *Muhammad and the Christian: A Question of Response*, ὁ.π.

9. Al-Rassī, *Al-Radd 'alā l-Naṣārā*, Tahqīq Imām Ḥanafī 'Abd Allāh, al-Qāhirah: Dār al-Afāq al-'Arabiyyah, 2000, σ. 17.

10. Ibn Qayyim, *Kitāb hidāyat al-ḥayārā fī ajwibat al-Yahūd wa-l-Naṣārā*, Tahqīq 'Uthman

Ἐπιπλέον, εἶναι γνωστό ὅτι εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ Ἰσλάμ ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει παιδί, υἱό [«Lam yalid walam yūlad»], ἔτσι ὅπως τουλάχιστον ἀρκετοὶ Μουσουλμάνοι ἀντιλαμβάνονται τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα. Παράλληλα, ἡ ἔννοια τῆς γεννήσεως καὶ τῆς πατρότητος στὴ θεότητα, ἡ ὁποία ὑποστηρίζεται ἀπὸ χριστιανικῆς πλευρᾶς, γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους παραπέμπει σὲ κτιστὲς βιολογικὲς καταστάσεις ποὺ ἀφοροῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα, τὴ διαδικασία δηλαδὴ διὰ τῆς ὁποίας ἀναπαράγονται τὰ εἶδη –ἐγκλωβίζει δηλαδὴ τὸν Θεὸ μέσα στὰ κτιστὰ ὄρια τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων–, γι’ αὐτὸ καὶ τὸ *Κοράνιο* ἀπορρίπτει τὴν ἔννοια τῆς γεννήσεως στὴ θεότητα¹¹. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὴ ἡ θέση τοῦ *Κορανίου* σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: «Δὲν ταιριάζει [στὴ μεγαλειότητα] τοῦ Allāh νὰ λάβει [νὰ γεννήσει] υἱό» [*Κοράνιο* 19, 35]. Ἐξ ἄλλου, αὐτὸ διαπιστώνεται σὲ ἀρκετὰ ἔργα Μουσουλμάνων συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι διατυπώνουν ἀνάλογες ἀπόψεις στὰ ἀντίστοιχα πολεμικὰ τοὺς ἔργα κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Ibn Qayyim ἀντιλαμβάνεται τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα ὡς μία γέννηση, στὴν ὁποία συμμετεῖχε καὶ ἡ Μητέρα τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Μαριάμ, ὡς γυναῖκα τοῦ Θεοῦ, ὅπως δηλαδὴ συμβαίνει ἀνάλογα καὶ στὴ γέννηση ἑνὸς παιδιοῦ ἀπὸ ἀνδρόγυνο¹². Ὁ δὲ Μουσουλμάνος λόγιος al-Rassī προσεγγίζει τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα μὲ ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσικῆς πατρότητος, μέσα ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως¹³.

Juma ‘ah, Majm ‘a al-Fuqahā al-islāmī bi Jādah, σ. 341.

11. Βλ. A. Deedat, *Christ in Islam*, Islamic Book Service, 2009, σσ. 16-17.

12. Ibn Qayyim, *Kitāb hidāyat al-hayārā fī ajwibat al-Yahūd wa-l-Nasārā*, ὅ.π., σ. 322. Γιὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ ἐν λόγω θέματος βλ. εἰδικώτερα M. Beaumont, “Defending the Incarnation in the Early Christian Dialogue with Muslims”, στό: *Jesus and the Incarnation: Reflections of Christians from Islamic Contexts*, επιμ. David Emmanuel Singh, Eugene, Wipf & Stock, OR 2011, 155-168, σ. 162.

13. Al-Rassī, *Al-Radd ‘alā l-Nasārā*, ὅ.π., σ. 30. Βέβαια, ὁ al-Rassī ἀσχεῖ κριτικὴ στὸ θέμα αὐτὸ ὡς ὅπαδὸς τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου (ahl ‘ilm al-Kalām), δηλαδὴ ὡς ὀρθολογιστῆς Μουσουλμάνος. Εἰδικώτερα, μέσα ἀπὸ μία φιλοσοφικὴ καὶ ὀρθολογιστικὴ προσέγγιση, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ λογικὰ νὰ εἶναι ἡ «πρωταρχικὴ προέλευση» γιὰ ὅτιδήποτε ἄλλο, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ γεννήσει τίποτε ἀπὸ τὴ δική του ὑπαρξή. Κατὰ

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὴν ἰσλαμικὴ σκέψη ὑπῆρξαν Μουσουλμάνοι λόγιοι οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν παραπάνω προσέγγιση. Τοῦναντίον ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν παραπάνω ἔννοια ὡς μία παρεξήγηση, στὴν ὁποία ἐνέδωσαν οἱ Μουσουλμάνοι συγγραφεῖς στὴν πολεμικὴ τους κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι ἐν ὀλίγοις ἢ προσέγγιση αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷ στὸ κορανικὸ κείμενο.

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ θέση τοῦ σύγχρονου Μουσουλμάνου στοχαστῆ Mahmoud Ayoub (1935-). Ὁ Ayoub ἀναφέρεται ἐκτενῶς στὴ χρῆση τῶν ὄρων τέκνο (walad) καὶ Υἱός (ibn) στὴν κορανικὴ παράδοση. Παραδέχεται ὅτι, παρὰ τὴν ἰδιαίτερη θέση ποὺ καταλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς στὸ Ἰσλάμ, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστὸς καλεῖται «Υἱὸς τοῦ Θεοῦ» ὑπῆρξε τὸ μεγάλο ἐμπόδιο ποὺ χῶριζε Χριστιανούς καὶ Μουσουλμάνους¹⁴. Παρ' ὅλα αὐτά, ὑποστηρίζει ὅτι, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ξεπεραστοῦν αὐτὲς οἱ διαφορές, ἀξίζει νὰ γίνει μία προσεκτικὴ προσέγγιση πάνω στὸ πῶς ἀντιλαμβάνεται τὸ Κοράνιο τὴν ἔννοια τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ¹⁵. Ἐτσι ὁ Ayoub θεωρεῖ ὅτι τὸ Κοράνιο πουθενὰ δὲν κατηγορεῖ τοὺς Χριστιανούς γιὰ τὸ ὅτι ἀποκαλοῦν τὸν Ἰησοῦ «ἀπόγονο τοῦ Θεοῦ»¹⁶. Ἐπισημαίνει ὅτι, ἐὰν κανεὶς μελετήσει μὲ προσοχὴ τὰ κορανικὰ κείμενα, θὰ παρατηρήσει

συνέπεια, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει Υἱό (yalid/walada). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μία ὑπέρτατη αἰτία, μία ἀρχή, γιὰτὶ αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι αὐτὸ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσῳ τῆς γεννήσεως εἶναι ὁμοιο μὲ αὐτὸν σὲ ὅλα, ὄχι μόνο λειτουργικά, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικά-ὄντολογικά. Ἐτσι ὁ al-Rassī θεωρεῖ ὅτι τὸ νὰ δέχονται οἱ Χριστιανοὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει Υἱὸ προσβάλλει τὴν ὑπερβατικότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴ μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ, ἀκυρώνει τὸν μονοθεϊσμό καὶ δικαιώνει τὸν πολυθεϊσμό (shirk). Κατ' ἀκολουθίαν, τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Δημιουργός, ἀφοῦ δημιούργησε τὸν κόσμο, ὁ ὁποῖος ὅμως (κόσμος) δὲν μοιράζεται τίποτε μὲ τὸν Θεό, ἀφοῦ εἶναι ἐντελῶς ἄλλος, διαφορετικὸς ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὁ al-Rassī κάνει διάκριση μεταξὺ Δημιουργοῦ (khāliq) καὶ πρωτοτύπου ('aṣl). Ἄλλωστε, γιὰ τὸν al-Rassī, ὁποῖος ἔχει παιδὶ δὲν εἶναι ποτὲ αἰώνιος καὶ ὁποῖος εἶναι πατέρας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι αἰώνια πατέρα. Βλ. Al-Rassī, *Al-Radd 'alā l-Naṣārā*, ὁ.π., σσ. 17-18 καὶ 25.

14. M. Ayoub, "Jesus the Son of God: A Study of the Terms Ibn and Walad in the Qur'ān and Tafsīr Tradition", στό: *A Muslim View of Christianity: Essays on Dialogue by Mahmoud Ayoub*, ἐπιμ. Irfān A. Omar, Maryknoll, Orbis Books, NY 2007, 117-133, σ. 117.

15. M. Ayoub, "Jesus the Son of God: A Study of the Terms Ibn and Walad in the Qur'ān and Tafsīr Tradition", ὁ.π., σ. 118.

16. M. Ayoub, ὁ.π.

ὅτι τὸ Κοράνιο χρησιμοποιεῖ τὴ φράση 'ittakhadha waladan' ποὺ σημαίνει «ἔλαβε υἱό», ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἔννοια τῆς υἱοθεσίας καὶ ὄχι τῆς πραγματικῆς γεννήσεως, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνονταν διάφοροι Μουσουλμάνοι συγγραφεῖς, ὅπως φάνηκε ἀνωτέρω¹⁷.

Πέραν τούτου, τὸ Κοράνιο ἀποκαλεῖ τὸν Χριστὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ (*Kalimat Allāh*) καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (*Rūh Minhu*): «Ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ γιὸς τῆς Μαριάμ, [...] εἶναι [...] ὁ Λόγος τοῦ Allāh πρὸς τὴ Μαριάμ, κι ἓνα Πνεῦμα ἀπ' αὐτὸν [τον Allāh]» [*Κοράνιο 4, 71*]¹⁸. Ὁ Ὀριενταλιστὴς Samir Khalil (1938-) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παραπάνω ἀναφορὰ τοῦ Κορανίου, ποὺ ἀποκαλεῖ τὸν Χριστὸ «Λόγο τοῦ Θεοῦ»,

17. M. Ayoub, ὁ.π.

18. Μὲ ἀφορμὴ τὴν κορανικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὸν Ἰησοῦ ὡς Λόγο καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἀξίζει νὰ ἀναλυθεῖ ἡ προσέγγιση ἑνὸς Μουσουλμάνου στοχαστῆ, τοῦ Tarif Khalidi (1938-), ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὴ σχετικὴ ἰσλαμικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν Ἰησοῦ ὅπως αὐτὴ καταγράφεται στὴν εὐρύτερη ἰσλαμικὴ γραμματεία ἀπὸ τὸν 7ο ἕως τὸν 16ο αἰῶνα. Παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ξεχωριστὸς σὲ σχέση μὲ τοὺς ὑπόλοιπους ἀναγνωρισμένους Προφῆτες καὶ ἀπολαμβάνει ιδιαίτερης ἐκτιμήσεως στὸ Ἰσλάμ. Ὁ Khalidi ἐντοπίζει αὐτὴν τὴν ιδιαίτερη ἐκτίμηση στὰ παραπάνω δύο ἐπίθετα ποὺ ἀποδίδονται μέσα στὸ Κοράνιο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ: Λόγος καὶ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Θεό. Συνεχίζοντας, παραπέμπει στὴν προφητικὴ παράδοση ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ κείμενα ὅπου ὁ Ἰησοῦς ὀνομάζεται εἴτε Λόγος εἴτε Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Θεό, συμπεραίνοντας ὅτι αὐτὲς οἱ ἐκφράσεις ἀποτελοῦν ἀπόδειξη τῆς ιδιαίτερης θέσεως ποὺ κατέχει ὁ Ἰησοῦς στὸ Κοράνιο (ἢ, ὅπως τὸ ἀποκαλεῖ, τὸ «ἰσλαμικὸ Εὐαγγέλιο») καὶ στὸ Ἰσλάμ. Ὅπως ἀναφέρει, στὰ 303 χωρία ποὺ ἀναφέρονται στὴ συλλογὴ του, ὁ Ἰησοῦς ὀνομάζεται «Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» εἴκοσι φορές, «Λόγος τοῦ Θεοῦ» ἢ «Λόγος ἀπὸ τὸν Θεό» μόνον δύο φορές καὶ «Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ/ἀπὸ τὸν Θεό» τέσσερις φορές. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὰ 303 κείμενα ποὺ ἀναφέρονται ὁ Ἰησοῦς ὀνομάζεται «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (*Rūh Allāh*) πολὺ πιὸ συχνὰ ἀπὸ ὅ,τι «Λόγος τοῦ Θεοῦ» (*kalimat Allāh*) καὶ πιὸ συχνὰ ἐπίσης ἀπὸ τὴ φράση: «Λόγος καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ». Ἡ συγκεκριμένη παρατήρηση δείχνει τὴ δημοτικότητα τῆς συσχέτισης τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὶς ιδιότητες ποὺ τοῦ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ νὰ μεταφέρει τὸν λόγο του. Αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰησοῦ συνήθως συνδέεται μὲ τὸ ἰσλαμικὸ σκεπτικὸ γιὰ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, ἀντὶ νὰ ὑπονοεῖται ὅποιαδήποτε ὑπερφυσικὴ ἢ θεία φύση στὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὅταν αὐτὸς ἀποκαλεῖται «τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ», ἀναδεικνύεται μὲν μὲ τὴ συγκεκριμένη φράση ἢ μοναδικὴ του ταυτότητα, ἀλλὰ μόνον ὡς κάποιου ποὺ μεταφέρει τὸ μήνυμα τοῦ Θεοῦ στὴ δημιουργία του. Βλ. T. Khalidi, *The Muslim Jesus: Sayings and Stories in Islamic Literature*, Harvard University Press, MA, Cambridge 2003, σ. 11. Βλ. καὶ T. Khalidi, "The Role of Jesus in Intra-Muslim Polemics of the First Two Islamic Centuries", στό: *Christian Arabic Apologetics during the Abbasid Period (750-1258)*, ἐπιμ. Samir Khalil Samir & Jørgen S. Nielsen, Brill, Leiden 1994, σσ. 146-156.

προέρχεται από το Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (1, 1)¹⁹. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Khalil ισχυρίζεται ὅτι στὴν προκειμένη περίπτωση [Κοράνιο 4, 171] τὸ Κοράνιο δανείσθηκε τὸν ὄρο «Λόγος τοῦ Θεοῦ» γιὰ τὸν Χριστὸ ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετασθεῖ ἐὰν ἰσχύει ἡ ἄποψη αὐτὴ τοῦ Khalil, διότι ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῆς παρούσας πραγμάτευσης. Τὸ μόνο βέβαιο εἶναι ὅτι πράγματι τὸ Κοράνιο –καὶ κατὰ συνέπεια τὸ Ἰσλάμ– προβάλλει μία διακεκριμένη ιδιότητα τοῦ Χριστοῦ μεταξύ τῶν ἄλλων Προφητῶν, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἀποκαλεῖται «ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ».

Ὡστόσο, γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους ὁ Χριστὸς ἀποκαλεῖται Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὸν δημιούργησε μὲ τὸν λόγο του (kun), μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ἔδωσε τὸ ἔναυσμα νὰ συλληφθεῖ ὁ Ἰησοῦς καὶ νὰ γεννηθεῖ ἄνευ σπέρματος ἀνδρός²⁰. Ἔτσι λοιπὸν τὸ Ἰσλάμ ἀποδέχεται τὴν ἐκ παρθένου γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Θεωρεῖ δηλαδὴ ὅτι γεννήθηκε μὲ ὑπερφυσικὸ τρόπο, χωρὶς τὴ συνεργία ἀνδρός. Ἡ γέννησή του ἀποτελεῖ ἓνα θαῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ Κοράνιο ἀναφέρει ὅτι ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ παραλληλίζεται μὲ τὴ δημιουργία τοῦ Ἀδάμ: «Ἡ κατάστασις τοῦ Ἰησοῦ μπροστὰ στὸν Allāh εἶναι ὅμοια μὲ ἐκείνη τοῦ Ἀδάμ, ποὺ τὸν ἐπλασε ἀπὸ χῶμα καὶ ἔπειτα τοῦ εἶπε “γεννηθήτω” καὶ ἔγινε» [Κοράνιο 3, 59].

Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὁ Χριστὸς γεννήθηκε μὲ ἐξαιρετικὸ τρόπο καὶ ὄχι ὅπως ὁ ὑπόλοιπος κόσμος δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους ἐξαίρεση οὔτε προνόμιο, ἀφοῦ κατὰ τὸ Ἰσλάμ καὶ ὁ Ἀδάμ (Adām) δημιουργήθηκε μὲ ἀνάλογο τρόπο, καὶ μάλιστα χωρὶς μητέρα καὶ χωρὶς πατέρα. Ἄλλωστε ἡ ιδιαιτερότητα αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς πρὸς τὴ γέννησή Του καταγράφεται καὶ μὲ ἄλλους τρόπους, στὴν εὐρύτερη ἰσλαμικὴ γραμματεία. Λέγεται ὅτι ὁ Προφήτης τοῦ Ἰσλάμ Μωάμεθ ἀνέφερε ὅτι ἡ μόνη προσωπικότητα ποὺ κατὰ τὴν γέννησή της δὲν πείραξε καὶ δὲν ἄγγιξε ὁ διάβολος ἦταν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ μητέρα του, ἡ Μαριάμ. Συγκεκριμένα, ὁ Μωάμεθ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Κάθε παιδί ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὰ παιδιά τοῦ Ἀδάμ, ὁ Σατανᾶς τὸ ἄγγιξε, ἐκτὸς ἀπὸ

19. Βλ. S. Khalil, “The Theological Christian Influence on the Qur’ān: A Reflection”, στό: *The Qur’ān in Its Historical Context*, ἐπιμ. Gabriel Said Reynolds, Routledge, London 2008, σσ. 141-162, 156.

20. H. Wolfson, *The Philosophy of the Kalām*, Harvard University Press, London 1976, σ. 30.

τῆ Μαριὰμ καὶ τὸν Υἱό της»²¹. Ἐξ ἄλλου, τὸ ἴδιο τὸ *Κοράνιο* ἀναφέρει ρητῶς ὅτι ὁ Θεὸς προστάτεψε τῆ Μαριὰμ καὶ τοὺς ἀπογόνους της ἀπὸ τὸν διάβολο: «Τὴν ὀνόμασα Μαριὰμ, καὶ τὴν ἐμπιστεύομαι καθὼς καὶ τοὺς ἀπογόνους της, στή δική σου προστασία ἀπ’ τὸν Σατανᾶ τὸν ἀπόβλητο» [*Κοράνιο* 3, 36].

Οἱ Μουσουλμάνοι λόγιοι πολλὰς φορὰς συνέδεσαν τὴν ὑπερφυσικὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο. Ὁ σύγχρονος Μουσουλμάνος λόγιος, αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς, Muḥammad Metwali al-Sha ‘rawi (1911-1998) παρατηρεῖ ὅτι λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Χριστὸς γεννήθηκε μὲ ἕναν ξεχωριστὸ καὶ μοναδικὸ τρόπο, γι’ αὐτὸ καὶ ἐγκατέλειψε αὐτὸ τὸν κόσμο μὲ ἕναν ἀνάλογα ξεχωριστὸ καὶ μοναδικὸ τρόπο, ἀναλαμβανόμενος στοὺς οὐρανοὺς²².

Σὲ ἄλλη συνάφεια, ὁ ἀρκετὰ προγενέστερος τοῦ al-Sha ‘rawi Μουταζιλίτης²³ λόγιος Abū ‘Uthmān al-Jāhiz (776-868/69 μ.Χ.) ὑποστηρίζει ὅτι ὁ τίτλος ποῦ ἀποδίδεται στὸν Χριστὸ μέσα στὸ *Κοράνιο* («Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ») κατὰ κανένα λόγο δὲν ἀποδεικνύει τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ὑπεστήριζαν κατὰ καιροὺς διάφοροι Χριστιανοὶ Ἀπολογητές²⁴. Γιὰ τὸν al-Jāhiz, ὁ Ἰησοῦς ὀνομάζεται «Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» στὸ *Κοράνιο*

21. Βλ. Aḥmad Ibn Ḥanbal, *Musnad*, (8), Tahqiq Aḥmad Shākir, Dār al-Hadith, al-Qāhirah 1995, σσ. 29-30. Γιὰ τὴ σχετικὴ μετάφραση, βλ. M. Ayoub, *A Muslim View of Christianity: Essays on Dialogue*, ὅ.π., σ. 58: “Every child born of the children of Adām Satan touched with his finger, except Mary and her Son, peace be upon them both”.

22. M. Al-Sha ‘rawi, *Qiṣaṣ al-anbiyā’ w m ‘aha sirat al-rasūl*, Al-Nashir Ḥassan Maḥmūd, Dār al-Qūts 2006, σσ. 457-459.

23. Οἱ Mu‘tazila στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία εἶναι γνωστοὶ ὡς «Μουταζιλίτες» ἢ «Μουταζελίτες» ἢ «Μουτάζελα». Ὑπῆρξε μία σχολὴ σκέψης τοῦ Ἰσλάμ, ἢ ὁποῖα ἀνήκει σὶς λεγόμενες ομάδες τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου (‘Ilm al-Kalām), δηλαδὴ τῶν ὀρθολογιστῶν Μουσουλμάνων. Ἡ ἐν λόγῳ ομάδα ἐμφανίσθηκε κατὰ τὸν 2ο/8ο αἰῶνα μ.Χ. στὴν περιοχὴ Βασόρα/Basra τοῦ Ἰράκ, περὶ τὰ τέλη τῆς διακυβέρνησης τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεῦαδῶν (661-750 μ.Χ.) καὶ ἤκμασε κατὰ τὴ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν (750-1258 μ.Χ.). Ἰδρυτὲς τῆς ομάδας ὑπῆρξαν, πιθανόν, οἱ Μουσουλμάνοι διανοοῦμενοι Wāsil ibn ‘Atā (700-748 μ.Χ.) καὶ ‘Amr Ibn Ubayd ibn Bāb (-761 μ.Χ.). Ὡς σχολὴ σκέψης ἢ ἐν λόγῳ ομάδα βασίσθηκε στὴ λογικὴ καὶ διὰ τῆς λογικῆς ἐπεχείρησε νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ὑπερασπισθεῖ τὰ ἰσλαμικὰ δόγματα. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ Mu‘tazila ἐπηρεάστηκαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἀριστοτελικὴ λογικὴ. Βλ. F. ‘Awan, *‘Ilm al-Kalām w-madrāsuh*, Dar al-Thaqāfa lil Nāshr w al-tawiz ‘a, al-Qāhirah, σ. 186.

24. Aj-Jāhiz, *Al-Mukhtār fi l-radd ‘alā l-Naṣārā*, Tahqiq Muḥammad ‘Abd Allāh al-Sharqāwī, Dār al-Jīl, Bayrūt 1991, σ. 87.

λόγω τῆς ἀσυνήθιστης ὑπερφυσικῆς γεννήσεώς του καὶ ὄχι λόγω τῆς θεότητός του: «Ὁ Θεὸς δημιούργησε στὴ μήτρα τῆς μητέρας του, τῆς Μαριάμ, τὴν ψυχὴ (rūh) καὶ τὴ σάρκα (jasad) χωρὶς ἀνθρώπινη συνουσία»²⁵. Τὸ βασικὸ ἐπιχείρημα τοῦ al-Jāhiz στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ κορανικὴ μαρτυρία ἀναφορικὰ μὲ τὸν Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, δηλώνει τὴν ἀθνητικότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστία τῆς προφητικῆς του ταυτότητος, ἡ ὁποία πιστοποιεῖται στὸ ἱερὸ κείμενο τοῦ *Κοράνιου*. Ταυτόχρονα, ὁ al-Jāhiz ὑποστηρίζει ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ *Κοράνιο* ἀποκαλεῖ τὸν Χριστὸ Λόγο καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, σὲ καμμία περίπτωσι δὲν ἀποδεικνύει τὴ θεότητά του, ἀφοῦ –μὲ τὴν ἴδια λογικὴ– καὶ γιὰ τὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ ποὺ ἀποκαλεῖται στὸ *Κοράνιο* Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα Ἅγιο [*Κοράνιο* 17, 22· 21, 91· 66, 12] θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ τὸ ἴδιο, ὅτι δηλαδὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατὰ κυριολεξίαν²⁶. Προσθέτει μάλιστα ὅτι κάτι τέτοιο δὲν συνάδει μὲ τὴν ἰσλαμικὴ διδασκαλία²⁷.

Ἔτσι, μπορεῖ οἱ Μουσουλμάνοι νὰ ἀποδέχονται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ Υἱὸς τῆς Μαριάμ, ἀποκαλεῖται Λόγος καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ *Κοράνιο* καὶ ὅτι αὐτὸ τοῦ δίδει ἓνα ἰδιαίτερο προβάδισμα ἀνάμεσα στὰ ὑπόλοιπα πλάσματα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅμως στὴν πραγματικότητα γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους κάτι τέτοιο δεικνύει τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐπιβεβαιώνει ὅτι, ὅπως ὁ Ἀδάμ, ἔτσι καὶ ὁ Ἰησοῦς δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ χῶμα (turāb) [*Κοράνιο* 3, 59]. Ἐπομένως, οἱ δύο αὐτὲς ἔννοιες, ἰσλαμικὰ, δὲν ἀποδίδουν στὸν Ἰησοῦ τὴ θεία φύση.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Ἰσλὰμ ἀπορρίπτει τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἐν τούτοις ἀποδέχεται τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις μὲ τὶς ὁποῖες ἦταν προικισμένος. Τὸ *Κοράνιο* ἀναφέρεται σὲ ποικίλα θαύματα τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀποστολῆς του. Συγκεκριμένα, ἀναφέρει ἔξι θαύματα ποὺ ἐπετέλεσε ὁ Χριστὸς ἐπὶ τῆς γῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀναστάσεις νεκρῶν, ἐνῶ θεωρεῖ θαῦμα ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια του τὴ γέννησι ποὺ ἔγινε ἄνευ σπέρματος ἀνδρός²⁸. Ὡστόσο, τὸ *Κοράνιο*

25. Aj-Jāhiz, *Al-Mukhtār fī l-radd ‘alā l-Naṣārā*, ὁ.π., σ. 82.

26. Aj-Jāhiz, *Al-Mukhtār fī l-radd ‘alā l-Naṣārā*, ὁ.π., σ. 87.

27. Aj-Jāhiz, *Al-Mukhtār fī l-radd ‘alā l-Naṣārā*, ὁ.π.

28. Γιὰ σχετικὲς μελέτες γύρω ἀπὸ τὴν ἰσλαμικὴ ἀντίληψη περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ

ἀποδίδει τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ στή δύναμη τοῦ Θεοῦ καί ὄχι στήν ἴδια τή δύναμη τοῦ Ἰησοῦ. Τò Κοράνιο ἀναφέρει ὅτι τὰ θαύματα ποῦ ἔκανε ὁ Χριστός, ιδιαίτερα τίς ἀναστάσεις νεκρῶν, τὰ ἔκανε μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Θεοῦ (bi-idhn Allāh) [Κοράνιο 3, 49· 5, 110] – ἀντίθετα δηλαδή ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία ἀποδίδει τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ στή θεία Του φύση.

iii. Τὸ μήνυμα τοῦ Χριστοῦ
καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς Του στή γῆ

Γιὰ τὸ Ἰσλάμ τὸ μήνυμα ποῦ ἔφερε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμον δὲν ἦταν οἰκουμενικὸ ἀλλὰ ἀφοροῦσε μόνον τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰσραήλ²⁹. Ἔτσι, τὸ Ἰσλάμ ἀπορρίπτει τὴν οἰκουμενικὴ καὶ καθολικὴ σωτηριολογικὴ διάσταση καὶ σημασία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ δὲν ἀποδέχεται τὸν Χριστὸ ὡς σωτῆρα ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὅλου τοῦ κόσμου. Τὸ μήνυμα ποῦ ἦλθε γιὰ νὰ μεταφέρει στὸν κόσμον ὁ Ἰησοῦς ἦταν ἡ πίστη καὶ λατρεία στὸν ἕνα καὶ μοναδικὸ Θεό· τὸν ἀθηντικὸ μονοθεϊσμό (al-tawhīd). Ὅπως ἀναφέρει ὁ σύγχρονος Μουσουλμάνος στοχαστὴς Muḥammad Abū Zahra (1898-1974), ὁ Ἰησοῦς ἦλθε στὸν κόσμον προκειμένου νὰ κηρύξει μὲσω τοῦ Εὐαγγελίου του (al-Injil) τὸν ἀθηντικὸ μονοθεϊσμό (al-tawhīd) στὸν Ἰουδαϊκὸ λαό³⁰. Ὁ δὲ Μουσουλμάνος στοχαστὴς Abd al-Wahhāb al-Najār (1862-1941) ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ τελευταῖος Προφήτης τοῦ Ἰουδαϊκοῦ γένους, ὅπως ἀντίστοιχα τελευταῖος ἀγγελιοφόρος καὶ

Χριστοῦ, βλ. D. Thomas, “Miracles in Islam”, στὸ: *The Cambridge Companion to Miracles*, ἐπιμ. G. H. Twelftree Cambridge: Cambridge University Press, 2011, σσ. 199-215. Βλ. ἐπίσης ὁ ἴδιος, “The Miracles of Jesus in Early Islamic Polemic”, στὸ: *Journal of Semitic Studies* 39 (1994), σσ. 221-243.

29. A. Al-Najār, *Qisaṣ al-anbiyā*, Dār Ihyā al-Turāth al-‘Arabī, Bayrūt, σσ. 371. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χριστό, σύμφωνα μὲ τὸ Ἰσλάμ, ἀρκετοὶ Προφῆτες ποῦ ἀναφέρονται στήν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως ὁ Μωυσῆς, ὁ Ἡλίας κ.ἄ., ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ Προφῆτες γιὰ τὸν Ἰουδαϊκὸ λαό. Ὡστόσο, κατὰ τὴν Ἰσλαμικὴ διδασκαλία, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Προφῆτες, ὁ Θεὸς ἔστειλε Ἀποστόλους καὶ Προφῆτες σὲ ὅλο τὸν κόσμον, σὲ ὅλα τὰ μῆκη καὶ πλάτη τῆς γῆς, προκειμένου νὰ κηρύξουν τὸν μονοθεϊσμὸ τῆς Ἰσλαμικῆς θρησκείας.

30. Abū Zahra, *Muhadarat fi l-Naṣrānīya*, Al-Riassā li-Idārit al-Buḥūth al-‘Ilmiyya, al-Riyāḍ 1983, σσ. 15-17.

Προφήτης όλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ὁ Μωάμεθ³¹. Ὁ Μουσουλμάνος λόγιος al-Sha'rawi ἐπισημαίνει ὅτι μετὰ τὴν διδασκαλία τοῦ ὁ Χριστὸς ἔστρεψε τὸν κόσμον πρὸς τὴν «εὐθεία ὁδὸ», τὸν «ἴσιον δρόμον» (Sirāt al-mustaqīm), ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ λατρεία στὸν ἕναν καὶ μοναδικὸ Θεό³². Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ στὴ γῆ ὡς Ἀποστόλου τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μετὰ τὸ Ἰσλάμ.

Τὸ μήνυμα αὐτὸ τοῦ γνήσιου μονοθεϊσμοῦ τὸ προσέφερε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμον μέσω τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ (al-Injīl). Τὸ Κοράνιο ἀναφέρει μετὰ ἔμφραση: «Στείλαμε τὸν Ἰησοῦ, τὸν γιὸ τῆς Μαριάμ, καὶ τοῦ δώσαμε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ βάλουμε στὶς καρδιὰς ἐκείνων ποὺ τὸν ἀκολούθησαν τὸν οἶκτον καὶ τὴν εὐσπλαχνία» [Κοράνιο 57, 27]. Προσέτι, σύμφωνα μετὰ τὴν ἰσλαμικὴ διδασκαλία, μία ἀκόμη ἀποστολὴ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἦταν νὰ ἀναγγεῖλει τὴν ἔλευση τοῦ τελευταίου καὶ ἐσχάτου τῶν Προφητῶν, τοῦ Μωάμεθ. Τὸ Κοράνιο ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε προφητεύσει τὴν ἔλευση τοῦ Μωάμεθ: «ᾤ, παιδιὰ τοῦ Ἰσραήλ! Εἶμαι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Allāh σ' ἐσᾶς [...] γιὰ νὰ σᾶς ἀναγγεῖλω τὴν εὐχάριστη εἶδηση γιὰ ἕναν Ἀπόστολον ποὺ θὰ ἔλθῃ μετὰ ἀπὸ ἐμένα καὶ ποὺ τὸ ὄνομά του εἶναι Ahmad» [Κοράνιο 61, 6]. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρκετοὶ Μουσουλμάνοι λόγιοι ἐπεχείρησαν κατὰ καιροῦς νὰ ἀνατρέξουν στὴ Βίβλον, προκειμένου νὰ ἀντλήσουν βιβλικὰ χωρία, τὰ ὁποία προφητεύουν τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ἔλευση τοῦ Προφήτη Μωάμεθ³³.

31. A. Al-Najār, *Qisās al-anbiyā'*, ὁ.π., σ. 371.

32. M. Al-Sha'rawi, *Qisās al-anbiyā' wa m'āha strat al-rasūl*, Al-Nashir Ḥassan Maḥmūd, Dār al-Qūts 2006, σσ. 438-439.

33. Εἶναι γεγονός ὅτι ἀρκετοὶ Μουσουλμάνοι λόγιοι ἐπεχείρησαν νὰ προβάλλουν χωρία τῆς Βίβλου, τὰ ὁποία, σύμφωνα μετὰ αὐτούς, προαναγγέλλουν καὶ προφητεύουν τὸ πρόσωπον τοῦ Μωάμεθ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς: α) 'Abd Allāh Ibn Qutayba al-Dīnawarī al-Marwazī (828-889) βλ. Ibn Qutayba, *A 'lām al-nubūwa*, ἐπιμ. Sabine Schmidtke, "The Muslim Reception of Biblical Materials: Ibn Qutayba and his *A 'lām al-nubūwa*", *Islam and Christian-Muslim Relations* 22 (2011), σσ. 249-274, β) ὁ (πρῶτον Χριστιανός) ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος 'Alī ibn Sahl Rabban al-Ṭabarī (περ. 780-860 μ.Χ.) καὶ εἰδικώτερα τὸ ἔργον του: *Ἡ πίστις καὶ ἡ Πολιτεία* βλ. Al-Ṭabarī, *Al-Dīn wa-l-dāwlah*, Tahqiq 'Adel Nuwayhid, Dār al-Afāq al-Jadidah, Bayrūt 1973, γ) ὁ μεγάλος νομοδιδάσκαλος Faqīh τῆς σχολῆς τῶν Σαφειτῶν (Shāfi'i), Abu al-Ḥasan 'Alī Ibn Muḥammad Ibn Ḥabīb al-Māwardī (972-1058 μ.Χ.) καὶ εἰδικώτερα τὸ περιήγημα ἔργον του: *Ἡ σημαία τῆς προφητείας* βλ. Al-Māwardī, *'Alām al-Nubūwah*, Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, Bayrūt 1986, σσ. 118-130, δ) ὁ Ἀσσαρίτης Shihāb al-Dīn Qarāfi (1228-1285

iv. Ἄρνηση τῆς σταυρώσεως
καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ – παραδοχὴ τῆς ἀναλήψεώς
Του καὶ τῆς ἐλεύσεώς Του ἐκ νέου στὴ γῆ

Τὸ Ἰσλάμ ἀπορρίπτει τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, διακηρύσσοντας ἐπὶ λέξει: «Κι ὅμως δὲν τὸν σκότωσαν κι οὔτε τὸν σταύρωσαν, ἀλλὰ ἔτσι φαίνεται σ' αὐτούς» [Κοράνιο 4, 157], ἐνῶ ἀποσιωπᾷ τὸ γεγονός τῆς ἀναστάσεώς του, τὸ ὁποῖο προφανῶς δὲν γίνεται ἀποδεκτό³⁴. Εἰδικώτερα, τὸ Κοράνιο ἀναφέρει: «Κι ὅμως δὲν τὸν σκότωσαν κι οὔτε τὸν σταύρωσαν, ἀλλὰ ἔτσι φαίνεται σ' αὐτούς (*wa-lākin shubbiha lahum*)³⁵ [...] ἀλλὰ ὁ *Allāh* τὸν σήκωσε ψηλὰ κοντὰ του [τὸν πῆρε σ'

μ.Χ.) καὶ εἰδικώτερα τὸ ἔργο του: Ἀκριβῆς ἀπάντηση σὲ ἐπιπόλαιες ἐρωτήσεις: βλ. Al-Qarāfī, *Al-Ajwiba al-fākhirā 'an al-as'ila al-fājira*, Tahqiq Bakr Zakī 'Awad, al-Qāhirah: Min Nawādir al-Turāth: Silsilat Muqāranat al-Adyān, 1987, σσ. 415-463, ε) ὁ Ibn Taymiyyah (1263-1328) καὶ εἰδικώτερα τὸ πολεμικὸ ἔργο του κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τίτλο: Ὁρθὴ ἀπάντηση σὲ ὅσους ἔχουν διαστρεβλώσει τὴν πίστη τοῦ Μεσσία· βλ. Ibn Taymiyyah, *Al-Jawāb al-Ṣaḥīḥ li-man baddala dīn al-Masīh*, (5), Tahqiq 'Alī ibn Ḥasan ibn Nāṣir, 'Abd al-'Azīz ibn Ibrāhīm al-'Askar, Ḥamdān ibn Muḥammad al-Ḥamdān, Riyād: Dār al-'Aṣima, 1999, σσ. 157-159 καὶ 197-405, στ) ὁ Abu 'Abdullah al-Qurtubī (1182-1258)· βλ. Al-Qurtubī, *Al-Ġlām bi-mā fi dīn al-Naṣarā min al-fasād wa-l-awḥām wa-izhār maḥāsin dīn al-Islām wa-ithbāt nubuwat nabiyyinā Muḥammad*, Tahqiq Aḥmad Ḥijāzī al-Saqqā, Dār al-Turāth al-'Arabī, 1980, σσ. 263-280, κ.ά.

34. G. Sālim, *Maḥāwir al-Itiqā' wa-Maḥāwir al-Iftirāq bayna al-Masīhiyyah wal-Islām*, ὁ.π., σσ. 278-299. Βέβαια, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὸν ἰσλαμικὸ κόσμο ὑπῆρξαν καὶ κάποιοι ποὺ ἀπεδέχθησαν τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, ἔστω καὶ ὡς ἱστορικὸ γεγονός. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Μουσουλμάνος μυστικιστὴς καὶ πλατωνιστὴς φιλόσοφος Shahāb al-Dīn" Yahya ibn Habash Suhrawardī (1154-1191) ὑπεστήριξε ὅτι ἡ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ ἀποδεικνύεται μὲ βάση τὶς ἀνθρώπινες αἰσθήσεις. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Suhrawardī, λόγῳ τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν ποὺ διετύπωνε στὸν χῶρο τῆς θρησκείας, τελικὰ καταδικάσθηκε σὲ θάνατο στὸ Χαλέπι τῆς Συρίας ἀπὸ τὸν βασιλεῖα Σαλαδίνο (1138-1193). Βλ. Al-Ṭūfī, *Al-intiṣārāt al-Islāmiyya fi kashf shubah al-Naṣrāniyya*, Tahqiq Salim bin Muḥammad al-Qarni, Maktabat al-'Ubaykān, Riyād 1999, σ. 344. Μία ἀξιόλογη μελέτη σχετικὰ μὲ τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ Ἰσλάμ εἶναι τοῦ T. Lawson, *The Crucifixion and the Qur'an: A Study in the History of Muslim Thought*, Oneworld, Oxford 2009. Βλ. ἐπίσης καὶ M. Ayoub, "Towards an Islamic Christology, ii: The Death of Jesus, Reality or Delusion", στό: *Muslim World* 70 (1980), σσ. 91-121. N. Robinson, *Christ in Islam and Christianity: The Representation of Jesus in the Qur'an and the Classical Muslim Commentaries*, State University of New York Press, Albany 1991, σσ. 106-141.

35. Ἡ φράση «φάνηκε σ' αὐτούς», ποὺ ἀναφέρεται στὸ Κοράνιο, ἀφορᾷ τοὺς Ἰουδαίους. Μὲ ἄλλα λόγια, σύμφωνα μὲ τὴν ἰσλαμικὴ ἐρμηνεία, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν

ένα μέρος που να μην μπορούν οι έχθροι να τον βρούν] γιατί ο Allāh είναι Πανίσχυρος, Σοφός» [Κοράνιο 4:157-158]. Κατά την ισλαμική πεποίθηση, κάποιος άλλος πήρε τη θέση του Χριστού στον σταυρό. Για τους Μουσουλμάνους, ο σταυρός αποτελεί ένδειξη αδυναμίας του Θεού³⁶.

Τò γεγονός ότι τò Κοράνιο απορρίπτει τή σταύρωση του Χριστού χωρίς να δίδει περισσότερες πληροφορίες, όδηγησε αρκετούς Μουσουλμάνους συγγραφείς να δώσουν τή δική τους έρμηνεία σχετικά με τò συγκεκριμένο γεγονός. Οί έρμηνευτές του Κορανίου έπεχείρησαν να διατυπώσουν διάφορες θεωρίες-εϊκασίες, για τò ποιός ήταν αυτός που σταυρώθηκε τελικά στή θέση του Χριστού. Κάποιοι ύπεστήριξαν ότι στή θέση του Χριστού σταυρώθηκε ό Ίούδας ό Ίσκαριώτης ή κάποιος από τούς μαθητές του Χριστού³⁷. Άλλοι ύποστήριξαν ότι, όταν ό Ίησούς ανέλφηθη στους ούρανοús, οί Ίουδαίοι, από τόν φόβο του πλήθους, παρέλαβαν έναν άνθρωπο και τόν τοποθέτησαν στον σταυρό στή θέση του³⁸. Άλλοι ισχυρίστηκαν ότι πριν από τή σταύρωση ό Θεός επέλεξε

σταυρώθηκε ό Χριστός, έτσι φάνηκε στους Ίουδαίους. Βλ. M. Būhindī, *Al-Ta'thīr al-Mashīhī fī Tafsīr al-Qur'ān: Dirāsah Tahlīliyyah Muqāranah*, Bayrūt: Dār al-Ṭalī'ah, 2004, σσ. 178-182.

36. K. Cragg, "The Qur'ān and the Cross", στό: *Jesus and the Cross: Reflections of Christians from Islamic Contexts*, Global Theological Voices, έπιμ. David E. Singh, Eugene, Wipf and Stock, OR 2008, σ. 177.

37. Άρκετοι Μουσουλμάνοι έρμηνευτές του Κορανίου διασώζουν τήν πληροφορία ότι εκείνος που σταυρώθηκε στή θέση του Χριστού ήταν κάποιος από τούς μαθητές του Χριστού, όνόματι Σέργιος. Τή συγκεκριμένη άποψη τήν αναφέρει κατά κύριο λόγο ό ibn Jarīr al-Ṭabarī, βλ. Muḥammad ibn Jarīr al-Ṭabarī, *Jāmi' al-bayān 'an ta'wīl āy al-Qur'ān*, (7), Tahqīq 'Abd Allāh ibn 'Abd al-Muḥsin al-Turkī, al-Qāhirah: Hajar lil-Tibā'ah wal-Nashr wal-Tawzī' wal-I'lān, 2001, σ. 656. Έπιπλέον, ό μουσουλμάνος φιλόσοφος Fakhr al-Dīn al-Rāzī (1149/50-1209) αναφέρεται σε μία άποψη που ύποστηρίχθηκε από όρισμένους Μουσουλμάνους έρμηνευτές σχετικά με αυτό τò θέμα. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι, όταν ό Χριστός βρισκόταν με τούς μαθητές του, λίγο πριν από τή σταύρωσή του, τούς ρώτησε ποιός από όλους θα δεχθεί να λάβει τή μορφή του Χριστού και να σταυρωθεί στή θέση του με ανταμοιβή τόν Παράδεισο, τόν όποιο θα κερδίσει στή συνέχεια. Έτσι, αναφέρει κατόπιν ό al-Razī, κάποιος από τούς μαθητές του Χριστού δέχθηκε τελικά και πήρε τή θέση του στον σταυρό, προκειμένου να κερδίσει τήν είσοδό του στον Παράδεισο. Βλ. Al-Rāzī, *Tafsīr al-Fakhr al-Rāzī al-mushahhar bi-l-Tafsīr al-kabīr wa-Mafātīh al-ghayb*, (11), Dār al-Fikr, Bayrūt 1981, σ. 102.

38. Al-Rāzī, *Tafsīr al-Fakhr al-Rāzī al-mushahhar bi-l-Tafsīr al-kabīr wa-Mafātīh al-ghayb*, (11), ό.π., σ. 102.

ἔναν ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τοῦ Χριστοῦ ποὺ ὁμοίαζε μὲ τὸν Ἰησοῦ καί, ὅταν ὁ τελευταῖος ἀνελήφθη στοὺς οὐρανοὺς, οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβαν τὸν φύλακα καὶ τὸν σκότωσαν³⁹.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Ἰσλάμ ἀρνεῖται τὴ σταύρωση καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἐν τούτοις δέχεται τὴν ἀνάληψή του στοὺς οὐρανοὺς. Τὸ Κοράνιο ἀναφέρει ὅτι ὁ *Allāh* σήκωσε [*rafa'ah*] τὸν Ἰησοῦ ψηλὰ κοντά του καὶ τὸν ἔσωσε ἀπὸ τοὺς σταυρωτές του [Κοράνιο 4:158].

Ὁ κλασικὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ Κορανοῦ Ismail ibn Kathīr (1300-1373), στὸ ἐρμηνευτικὸ του Ὑπόμνημα, ὑπογραμμίζει ὅτι, ἀφοῦ ἀνελήφθη ὁ Ἰησοῦς στοὺς οὐρανοὺς, θὰ μείνει ἐκεῖ μέχρις ὅτου ἔλθει ἐκ νέου στὴ γῆ, πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, προκειμένου νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἀποστολή του⁴⁰.

Ἡ ἰσλαμικὴ παράδοση κάνει λόγο γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐπιστροφή τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴ δευτέρη ἔλευσή του, στὰ ἔσχατα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Συγκεκριμένα ὁ Προφήτης Μωάμεθ ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰησοῦς θὰ κατέλθει στὴ γῆ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ θὰ ἐπιτελέσει τὰ ἀκόλουθα: θὰ καταστρέψει (σπάσει) τὸν σταυρό, θὰ σκοτώσει τοὺς χοίρους καὶ θὰ καταργήσει τὸν φόρο ὑποτελείας (*jizyah*), τὸν ὁποῖο πληρώνουν οἱ μὴ Μουσουλμάνοι (Ἰουδαῖοι, Χριστιανοὶ καὶ (*majūs*) Ζωροάστρες) στὸ ἰσλαμικὸ Κράτος, προκειμένου νὰ λάβουν προστασία ἀπὸ τὸ ἰσλαμικὸ καθεστῶς⁴¹. Ἐπιπλέον θὰ ἀκυρώσει ὅλες τὶς ψεύτικες θρησκείες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ, καὶ θὰ ἀγωνισθεῖ ὑπὲρ τῆς ἐπικράτησής του⁴². Θὰ ἐπιβάλλει καὶ θὰ διαδώσει τὸ Ἰσλάμ ἀκόμη καὶ μὲ τὴ βία, σκοτώνοντας αὐτοὺς ποὺ τὸ ἀρνοῦνται⁴³. Ἄλλωστε ὁ Ἰησοῦς θὰ σταθεῖ ὡς μάρτυς ἐναντίον τῶν

39. M. Hayek, *Al-Masīh fīl-Islām*, al-Maṭba‘ah al-Kāthūlīkiyyah, Bayrūt 1961, σσ. 222-231. Γιὰ μία γενικώτερη μελέτη ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἐρμηνεία τῶν Μουσουλμάνων λογίων, ἀναφορικὰ μὲ τὸ ποιὸς σταυρώθηκε στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ, βλ. G. Reynolds, “The Muslim Jesus: Dead or Alive?”, στό: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 72, no. 2 (2009), σσ. 237-258.

40. Ibn Kathīr, *Tafsīr al-Qur‘ān al-‘azim*, (2), Tahqiq Sami Ibn Muḥammad al-Salamah, Dār Ṭaybah, 1999, σ. 455.

41. Abū Dāwūd, *Sunan Abī Dāwūd*, Tahqiq Muḥammad Nāsir al-Dīn al-Albanī, Maktabat al-Ma ‘arif lil-Nashr wal-Tawzī‘, Riyād 1996, σσ. 773-774.

42. Abū Dāwūd, *Sunan Abī Dāwūd*, ὁ.π., σ. 774.

43. Abū Dāwūd, *Sunan Abī Dāwūd*, ὁ.π.

Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τὴν τελικὴ κρίση καὶ θὰ ἀναιρέσει ὁτιδήποτε δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ *Κοράνιου*, ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ τὸ *Κοράνιο*: «Καὶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἀπ' τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Βίβλου (Ἰουδαῖοι, Χριστιανοί) ποὺ δὲν θὰ πιστέψουν στὸν Ἰησοῦ (σύμφωνα μὲ τὴν ἰσλαμικὴ χριστολογία) καὶ τὴν Ἡμέρα δὲ τῆς κρίσης θὰ εἶναι μάρτυρας ἐναντίον τους» [*Κοράνιο* 4, 159].

Τέλος, ὁ Ἰησοῦς θὰ συντρίψει τὸν ἀντίχριστο (al-Masīh ad-Dajjāl) καὶ θὰ ζήσει γιὰ σαράντα ἔτη⁴⁴. Ἐπειτα θὰ πεθάνει καὶ οἱ Μουσουλμάνοι θὰ προσευχηθοῦν γιὰ ἐκεῖνον⁴⁵.

V. Συμπεράσματα

Ἀπὸ τὰ παραπάνω θεωροῦμε ὅτι ἔγινε ἀντιληπτὸ ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατέχει σημαντικὴ θέση στὴν ἰσλαμικὴ διδασκαλία, ἐνῶ ταυτόχρονα διαφέρει σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συνοψίζοντας, γιὰ τὸ Ἰσλάμ ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι ὁ Θεός, τὸ δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος ποὺ ἐνανθρώπησε, ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωπος, κτίσμα τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως, τὸ Ἰσλάμ ἔχει μία δική του «χριστολογία», μὲ τὴν ὁποία ἀφ' ἑνὸς ἀρνεῖται τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ταυτόχρονα προβάλλει τὴν ἀνθρώπινη φύση του.

Ἀναφορικὰ μὲ τὴ θέση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸ Ἰσλάμ, ἔχει ἐνδιαφέρον ἡ ἄποψη ποὺ διατυπώνει καὶ πάλι ὁ σύγχρονος Μουσουλμάνος στοχαστής Mahmoud Ayoub, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Τὸ *Κοράνιο* παρουσιάζει μία χριστολογία τοῦ ἀνθρώπου Χριστοῦ, ἐνδυναμωμένη ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὀχυρωμένη μὲ τὸ Πνεῦμα [*Κοράνιο* 2, 87· 253]. [...] εἶναι μία πλήρως ἰσλαμικὴ χριστολογία, ἡ ὁποία δὲν βασίσθηκε στὶς διαστρεβλώσεις τῶν παλαιοχριστιανικῶν αἱρέσεων, ἀλλὰ στὴν ἰσλαμικὴ ἄποψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν Θεό [...]. Τὸ Ἰσλάμ διέφερε ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ [σὲ αὐτό], ὅτι ἀρνεῖται τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ χωρὶς νὰ ἀρνεῖται τὴν ἀνθρώπινη φύση του»⁴⁶.

44. Abū Dāwūd, ὁ.π.

45. Abū Dāwūd, ὁ.π.

46. M. Ayoub, *A Muslim View of Christianity: Essays on Dialogue*, ἐπιμ. Irfan A. Omar,

Παράλληλα, όπως ήδη φάνηκε, ο ίδιος ο Χριστός θεωρείται Προφήτης και αγγελιοφόρος του Θεού. Το μήνυμα που έφερε ο Χριστός στον κόσμο δεν ήταν οικουμενικό, όπως διδάσκει η χριστιανική διδασκαλία, αλλά τοπικό. Αφορούσε τον ιουδαϊκό λαό. Το ίδιο το μήνυμα δεν ήταν άλλο από τη διακήρυξη του γνήσιου και αθηντικού μονοθεϊσμού, τον οποίο κήρυξαν προγενέστερα όλοι οι Προφῆτες και μεταγενέστερα, εκ νέου, ο Προφήτης του Ίσλαμ Μωάμεθ. Ταυτόχρονα το Ίσλαμ αρνείται θεμελιώδη δόγματα του Χριστιανισμού, όπως είναι η σταύρωση, ενώ αποσιωπά την ανάσταση του Ίησοῦ. Τέλος η ισλαμική διδασκαλία, και δὴ ἡ παράδοση τοῦ Προφήτη τοῦ Ίσλαμ, ἀναφέρεται στὴ μελλοντικὴ μεσσιανικὴ δράση τοῦ Ίησοῦ, κατὰ τὴν ὁποία, μεταξύ ἄλλων, θὰ ἐπιβάλλει τὴ θρησκεία τοῦ Allāh, ἐνῶ ταυτόχρονα θὰ συντρίψει τὸν ἀντίχριστο καὶ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου.

SUMMARY

Jesus Christ in Islam

By Dimitrios Athanasiou, *PhD in Theology*

The person of Jesus Christ possess a significant position in Islamic teaching, while at the same time is different at many points from Christian teaching. For Islam Christ is not God, the second person of the Holy Trinity Incarnated, but he is a human being created by Creator God. So, Islam has it's own Christology, with which denies Christ's deity, showing however his nature as human at the same time. He is considered to be Prophet and Messenger of God. The message Christ brought to the world was not ecumenical, as Christian teaching teach, but local. It

Maryknoll, Orbis Books, NY 2007, σσ. 158-159: “The Qur’ān presents a Christology of the human Christ, empowered by God and “fortified with the Spirit” (Q 2 :87; 253). It is a fully Islamic Christology based not on borrowed distortions of early Christian heresies, but on the Islamic view of man and God [...] Islam differed from Christianity [in that] it denied the divinity of Christ, but without denying his special humanity”.

concerned the Jewish people. The same message was nothing else but the proclamation of the genuine and authentic monotheism, which was preached by all the Prophets of God before that. At the same time Islam denies foundational doctrines of Christianity, like the Crucifixion, while it remains silent about his resurrection. Finally Islamic teaching and the tradition of the Prophet of Islam, refers to the future Messianic activity of Jesus, where among other things, he will impose the religion of Allāh, while at the same time he will crush the Antichrist and the works of the devil.